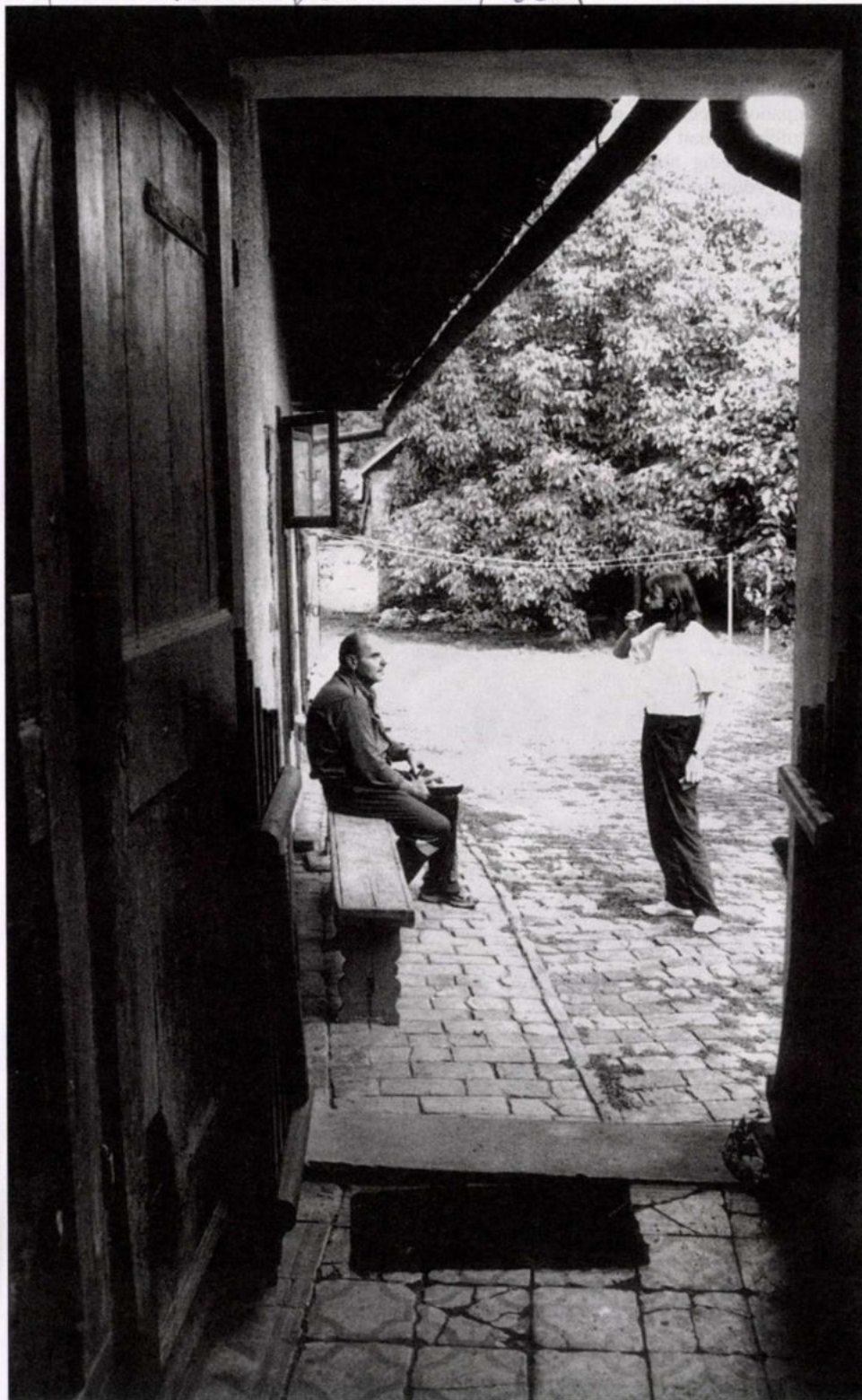

KOVÁCS LAJOS MONDJA

TALÁLT EMBER

... emlékek egy Kovács Lajosról készült
benyújtó könyvről

EGY PADON

Laca. Ültünk mi már így együtt. De mennyiszor, testvér.

Az a pad, arra emlékszem erősen. Ültem a padon, te odajöttél, leültél mellém, aztán néhány mondat után elmentél. Akkor arra gondoltam, azon az úton... hogy is mondjam, azon az úton, amin te távoztál, ki, a kerítésen kívüli terepre, hát azon az úton én már nem fogok járni. Nagyon közel ültünk akkor egymáshoz, egyszersmind végtelenül távol. Ezt a távolságot persze csak én éreztem.

A Sportkórházban voltam abban az időben, Buda Bélánál. Nemigen ment a színházcsinálás, olyan emberek közelében voltam, olyan emberek beszédét hallgattam, akik nem voltak tisztában magukkal, hamis tudattal élték a napjaikat. Ezt többnyire azonnal ki szoktam szűrni. Nem az agyammal, hanem... nem is tudom. Valahogy az érzékszerveimmel. Ilyenkor összezavarodom. Azt tudom, hogy előbb-utóbb onnan el kell mennem. Az elvonulásaim, a meneküléseim, a kiprovokált balhéim vagy rosszulleteim ebből következnek. Abból, hogy nem látok tisztán, és ezért türelmetlen leszek, nem várom ki az időt. Pedig várakozni aztán tudok. A Főiskola után Békéscsabán tudtam várni tizenkét évet.

Nem, nem a térelvlasztó kerítéseket, ajtókat, falakat akarom átlépni. Magam felé akarok lépni, mert a valódi kerítések itt vannak, belül. A kinti falakat én választom. Én választom meg, kívül vagy belül járok. Én döntök, amikor egy adott pillanatban fogom a két pár zoknit, a melegítőt meg a futócipőt, és otthagynom a próbát, hogy hazamehessek. Ez az én szabadságom.

1980 és 1984 között, a szolnoki időkben dehogy akartam otthagyni a próbát. Paál Pista színházában voltam akkor úgynevezett vezető színész. Szabad, kreatív, jó barátokkal körülölelt korszak volt az. Orbán Tibi, Nagy Zoltán, Nagy Sándor Tamás, Udvaros Dorottya, Holl István, Árkosi Árpád... csupa nagyszerű, tehetséges ember. 1985-ben követtem Isti Veszprémbe, de ő ott már kiírta az ajtajára: „Ne zavarj, mert alszom!” Pontosan megéreztem, szinte már az első pillanatban, hogy onnan nekem mennem kell. Már nem várhatok tizenkét évet, mint Békéscsabán.

Az a békéscsabai tizenkét év elviselhetetlen volt. Kibíráhatatlan! Minden jel arra mutatott, hogy katasztrófa lesz a vége. Aztán nem: Szeged és Szolnok következett, gyönyörű küzdelem egy gyönyörű tehetségű csapatban. Erről még biztosan lesz szó, Laca. A semmi-ből jöttem vissza a színpadra. Én magam is

egy senki voltam. Emlékszem, egy *Hamlet*-előadás után a Donáth Péter nevezetű kaposvári díszlettervező megkérdezte Isti: „Ezt a fickót honnan szedted?” Ez a kérdés sokszor elhangzott életem során. Ki ez a fickó? Hol találtátok? Hol szedtetek össze? Mint az áramütés, úgy értek ezek a mondatok. Engem csak úgy össze lehet szedni? Mintha valami jókedvű részeg találna az utcán, és hazavinnie ajándékba. „Ezt hoztam neked, kisfiam, találtam az utcán. Csinálhatsz belőle kisvasutat, gorillát vagy amit akarsz, a tökeid is megfoghatod, kedvedre gyúrhatod.” De én ezekre a mondatokra nem haragudtam, á, dehogysis. Boldogság volt Szolnokon lenni. Az a csapat engem megerősített, megemelt. Igazololta az önbizalmamat, amit azért soha nem veszítettem el. Tudod, én azért mindig bíztam, még Csabán is. Amikor mínusz húszban kiálltam éjfélkor stoppolni, tudtam, hogy reggel hatig föl fog venni egy autó. Az tuti. Hat óra nem múlhat el úgy, hogy ne vegyenek fel. Pedig hát közben mínusz húsz volt, és amikor leguggoltam szarni, merthogy háromkor rám jött, hát emlékszem, mire az leért a földre, olyan keménnyé fagyott, mint a kő. De ott, akkor, csupasz seggel guggolva is tudtam, hogy majd jön a nyár, meg jön a hajnali hat, és akkor érkezik az ügyeletes tejeskocsi, és az hótzicsi, hogy hazavisz. Ehhez nekem pumpálnom kellett magamat sok-sok

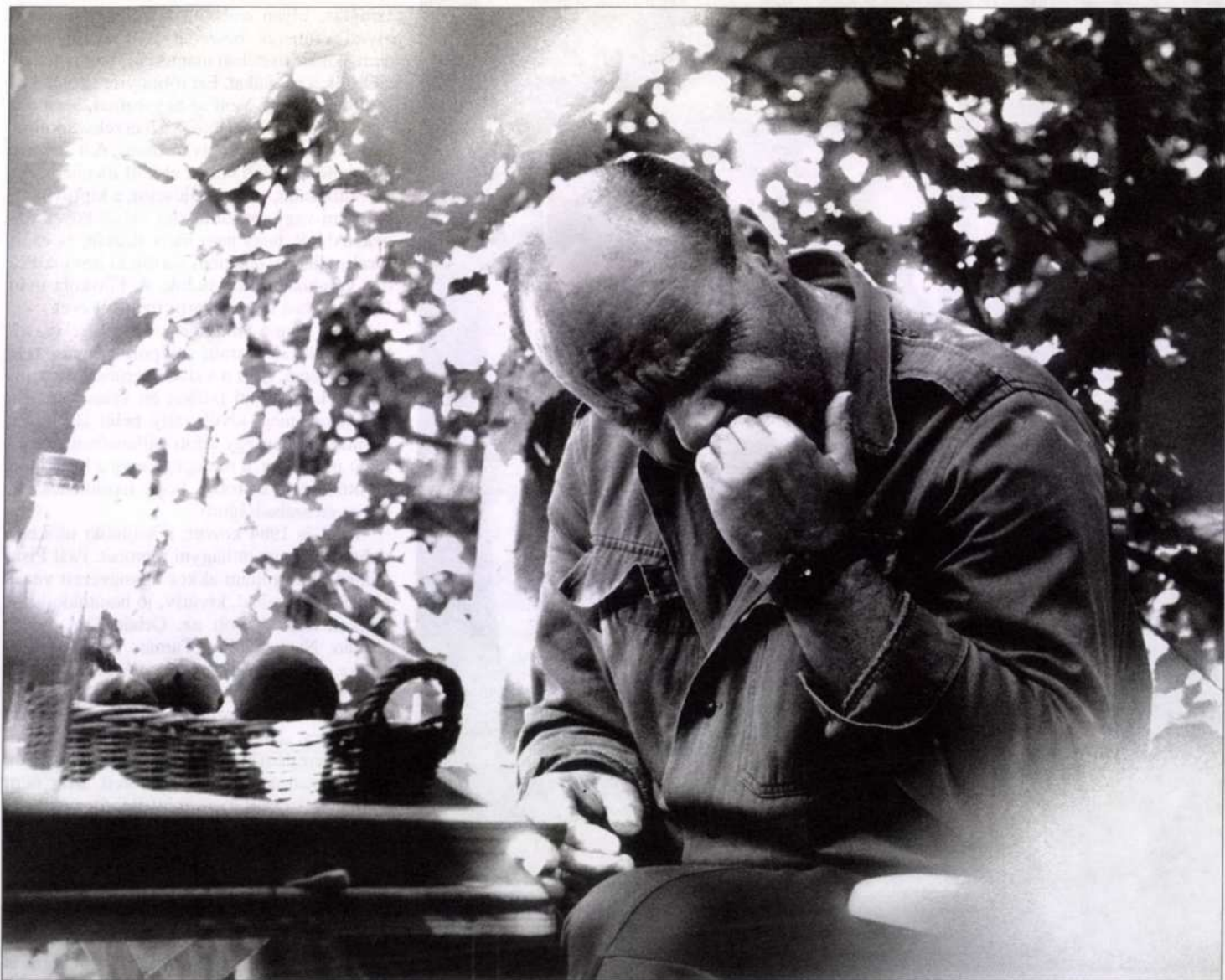
ibrik kávéval meg az akkor használatos doppingszerrel, a Gracidinnal, amit azóta különben kivontak a forgalomból. De talpon kellett maradni, mert a két gyerek itthon várt, rögtön egymás után születtek, ugye, és én bizony szerettem őket pelenkázni. Szerettem hazajönni Gyulára. Még olyan áron is, hogy miszlikekre estem szét, és úgy kellett összekaparni. De amikor hívtak a színházba, szépen, csöndben mutattam az utat: nekem oda kell mennem, mert ott az otthonom. És haza is repültem mindahányszor.

Amikor ültünk a Sportkórház kerti padján, akkor már túl voltam a nehezén. A miskolci színházban történt: emlékezetem szerint az egyik színész nő fejbe vert egy kétliteres kólásüveggel. Én meg a liftnél elájultam. Mervev testtel hanyatt estem, kicsit reccsent a koponyám. Eltelt két hét, és én két hét múlva nem tudtam se írni, se olvasni, járni is alig. Alkalmatlanná váltam a színházcsinálásra. A színpadon mégiscsak mozogni kell, meg mindenféle pofákat kell vágni, meg beszélni is kell, márpedig alig tudtam megszólalni. Képtelen voltam kimondani bizonyos szavakat. *Elidegenedett, elembertelenedett, elnéptelenedett...*, ezeket gyakoroltam, de nem ment. Felhívtam gyulai barátomat, Ábrahám Gyurit, tud-e olyan helyet a világban, ahol sok a ló, és kevés az ember. Tudott, ez volt Nyírtas. Itthonról, Gyuláról indultunk. Em-

lékszem, ahogy közeledtem az autó felé, még alig kelt fel a nap, ott buzgólkodtak az autó körül, éreztem, ez az autó engem nagyon messzire fog vinni. NAGYON MESSZIRE. De előbb még Miskolcra kellett mennünk, hogy ott összeszedjem a cuccomat. Azon imádkoztam, nehogy találkozzam bárkivel is. De mégiscsak összefutottam egy hölgygel, akinek azt mondtam: „Vigyázzanak magukra, legyenek jó színészek, én most elmegyek, de vissza fogok jönni.” Beszálltam a kocsi, oldalt néztem, úgy mentem el.

(...)

Talált ember. Kaspar talált ember. Azért mondom ezt most, mert Kaspart játszottam a miskolci stúdióban a nyírtasi, sportkórházi történet előtt. Homokkal volt leszórva az az ember, úgy találtak rá, hogy aztán felöltöztessék, beszélni tanítsák... Nagyon jó munka volt, de nagyon strapás. Maga a díszlet is strapás volt, két kifeszített vetítövásznon között loholni a homokban, feldarabolni a mondatokat úgy, hogy azok... hogy is mondjam, ne plakátok legyenek, hanem ebből a srácból, ebből a talált srácból, Kasparból szakadjanak ki. Rendkívüli módon megviselt az az előadás. Az utolsó kettőt Budapesten abszolváltuk, a Szkéné Színházban. Igen, ott a rakparton. Az első nagyon jól sikerült, odajött Jeles András, és ölelgetett, zokogott a vállamon. Odajött Eörsi István is, aki a darabot fordította.

Megkerestek a függönyök mögött, abban a zugban, ahol öltöztem. Tudod jól, régóta nem öltözőben öltözök. Szépen kigyúrt alakom van, kitapinthatja bárki, szóval nincs mit szégyellnem, sőt. Kezdetben szerettem is magamat nézni, hosszan nézegettem az arcomat, a testemet az öltözői tükrökben, még a ruhapróbák is nagy élvezetet okoztak. Aztán eljött az idő, amikortól ez a tükörvilág súlyosává vált. Félttem, szorongtam. Bementem a vércébe, és úgy éreztem, tévékamera figyel engem. Az öltözőben félttem a hozzám hajló másik embertől, mit fog kérdezni, és milyen célból. Sima üldözési mániám volt, amivel meg kellett küzdenem. Meg is küzdöttem, és csak annyi nyoma maradt, hogy megszoktam ezt a „háziöltözőt”. Így estéről estére végignézem-végighallgatom az egész előadást. Követem minden ákombákomját, pillanatnyi zűrzavart, spontán zsenialitását, szóval azt, ami aznap történik. Úgyeletes megfigyelő lettem. De ez a megfigyelés veszélytelen, pusztán saját örömet és koncentrációmot szolgálja, sőt, egészségem cáfolhatatlan jele.

Na szóval: Eörsi István is elégedetten ölelgetett, de akkor már arra gondoltam, különösképpen a második előadás után, ami nem sikerült túl jól, hogy többé nem akarok játszani. Tudom, talán akkor is tudtam, ez helytelen gondolat. De mégiscsak ezt tudtam gondolni. Akkoriban már Banquo szerepével is bajban voltam a *Macbeth*-ben. De Miskolcra visszább kell menni, Debrecenbe, Veszp-

rémbe, egészen Szolnokig. Mert azután tört össze minden. Szolnokon még kerek egész volt minden. Az a hely volt, ahol Paál Pista, Árkosi Árpád és a közösség elfogadta azt, aki vagyok. Léteztem, ahogy létezni tudtam, és ez így volt nekik jó. Leülhettem a székemre. Mert volt székem, volt helyem. Zala Macinak szímtén megvolt a helye, és megvolt a söre is. Később az én söröm is meglett, amikor a dolog kezdett szétzuhanni. 1984 után. Mert hát nem a *Kaspar*-előadás után lett minden balhész és bűdös számomra. Már korábban elkezdtem lődözni magamra. Bizony, a debreceni szerződéseim idején már alig vártam hajnalont, hogy egy kocsmáig kinyisson, és becsapjam az első felest. Vajon mit tompítottam el, minek nem mertem a mélyére nézni akkor? Vajon mit nem ismertem fel, mit nem láttam tisztán? Négy évig nem kellett semmit eltoppítani. István figyelme rám koncentrált, a színésztársak szeretete átölelt, és a napnál világosabb volt, hogy egy Hamlet nem ihat, egy Stanley, egy XX, egy Ványa nem ihat. Pirandello IV. Henrikje, ez az átkozottul nehéz szerep, ez a kint és bent libikókáján billegő, játék és valóság megszűnésén botorkáló, tudathasadásos szerep igencsak megviselhetett volna, de nem. És nem viselt meg a Hamlet se, Meier se, és nem viselt meg a négy sűrű szolnoki év se. Vajon mi tűnt el ezután? Mitől lett minden zavaros, távlattalan? Állandóan ezek a kérdések motoszkáltak, zsi bongtak a fejemben. Ezek szá-

kadtak ki belőlem évekkel később, amikor Árkosi Árpádnak Kolozsvárott a fülébe üvöltöttem a kérdést: MI A SZÍNHÁZ MA?! 1992–93 körül lehetett ez, tudod, amikor az Órnagy szerepét próbáltam Szatmárnémetiben, és még a próbaidőszakban átrándultunk Kolozsvárra, mert a szatmáriak ott vendégszereplőként egy Edith Piaf-ról szóló darabban. Ezt néztem meg. Nagy örömmre szolgált az előadás, mert szépen énekelt a kis hölgy, aztán ugye ráuntam, és egy idő után kimentem az előcsarnokba. Ott lázasan kerestem valamit. Vagy valakit. De nem találtam. Nem találtam megfelelő embert. Talán magamban nem találtam a megfelelő embert.

Kerülő utamat jártam akkor ott, ahogy életemben annyiszor. A tizenkét év Békéscsabán eleve maga volt a kerülő út. De arra szükség volt, hogy utána Szegeden Árkosi rendezésében, az *Allatkerti történet*-ben azonnal helyemre kerüljek, és Jerry szerepében tisztán lássam a választ a kérdésre: *mi a színház ma?*

Jerryként ütődtem ide-oda. Folyamatosan kiszorultam, magányra vágyva kiszorítottam magam, miközben folyamatosan tartozni szerettem volna valahová, valakikhez. Megfejtethetlen kettősség ez: rendkívül erős bennem a vágy, hogy az emberek között legyek, és nincs is baj, voltam köztük eleget. Szolnokon végig köztük voltam – és mégis, árulkodó jelek sokasága mutatja, hogy adott pillanatokban leválok mindenkiről. Vajon csak

látszólag tartozom közéjük, és valójában csak magammal törődöm? Önző, rohadt, utolsó, bitang csavargó lennék? Ez a két oldal, magányvágyás/közösségvágyás egymást átfedik, átmoszák. Ezekből az átmosásokból rajzolódna ki az ember kontúrjai: egy magának való, de nem önző ember kontúrjai.

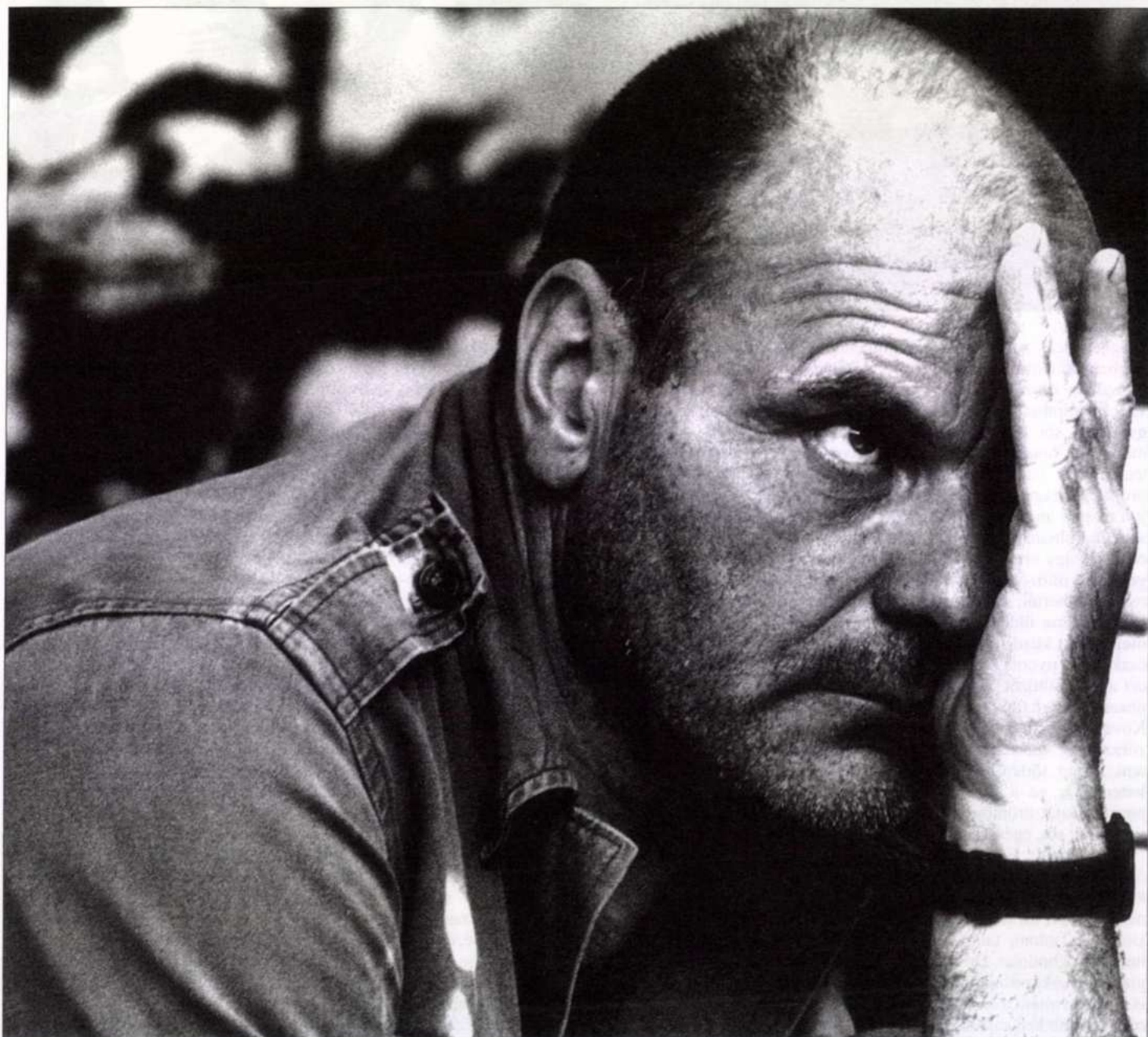
Azt a kissrácot látom mindig, aki Bátaszéken, a faluszélen lakott: apám apjánál, a Kálvária utca 8-ban, ahonnan aztán elköltöztünk – gyerekkoromban összevissza költöztünk – a Malom utca 6-ba, a falu másik oldalán lévő legutolsó házba. Ez szinte az erdőbe épült be, mely erdő után egy vékony ér következett, a Sárvíz, azon túl pedig ott volt a pálya. A szent futópálya. Állt a kissrác, és figyelte a nyolcsávós, fekete salakos pályán mozgó embereket. Elnézegette a sízöket is, ahogy surrantak, surrogtak a domboldalon. Olyan volt az a domboldal, mint egy filmvásznon. Mozizott a kisfiú, bámulta a vásznon az életet. Az elérhetetlen életet, merthogy neki nem volt sítalpa. Kovács Lajoska.

Aztán persze kaptam korcsolyát, sőt, sílécet is szereztek. Magamhoz vettem az elemő-

zsiástáskát, volt benne kenyér, kolbász, víz, és nekiindultam. Mentem, mentem a befagyott Sárvízen, sokszor egészen Bátáig meg vissza. Korcsolyáztam, síztem tíz-tizenöt kilométert. Az az ócska sítalp igen veszélyes volt, mert nem lehetett vele manőverezni. Felvetted az irányt, aztán szlalomozás nélkül, bele a pokolba. Egyszer valóban beleszaladtam egy felfagyott, felszántatlan területbe, valami elkapta a farcsontomat, én meg elájultam. A napokban, amikor a maraton miatt tétőtől talpig megvizsgáltak, megszólalt az orvos: „Magának meg le van törve egy darab a csigolyájából!” Szerintem akkor tört le belőle.

Álltam ott kissrácéknál a Sárvíz szélén, az erdő szélén, nézegettem a hófehér domboldalon mozgó fekete pöttyöket, és vágyakoztam közéjük. Szerettem volna azokhoz tartozni, akik surrannak, siklanak, futnak, surrognak... Órákig el tudtam nézni ezeket a pontokat. Elindultak lassan a dombtetőről, és csúsztak lefelé. Egyik-másik néha megállt. Olyankor elmosolyodtam. Tudtam, hogy most valami krach van, a fickó éppen havat eszik, szóval hogy nyilván hatalmas bukásnak vagyok ép-

pen szemtanúja. Köztük surranni-futni – és mégis egyedül lenni, ez a mai napig megmaradt. Nem állok a vártán, el-eltűnök, de figyelek a fiúkra, lányokra, és drukkolok nekik. Az igazán komoly kérdés természetesen az, mit teszek én a többiekért, segíték-e nekik egyáltalán. Hogyan vagyok tagja bármilyen közösségnek, legyen az egy társulat, egy falu, egy város közössége? Hát igen, most, amikor akarva-akaratlan vallomást teszek, megdöbbenve látom, hogy valójában soha nem tartoztam semmiféle közösséghez... Azt hiszem, ez súlyos hiba. De közben az is igaz, még ha nem is olyan látványos, hogy igenis nyitott és figyelmes vagyok a világ felé. Volt, aki ezt észrevette, volt, aki nem. Paál Pista észrevette. Látta, hogy ez az ember valahonnan jön, ami megnevezhető, látta, hogy ez az ember van, létezik, létező személy. És neki így lesz jó ez az ember, ahogy van. Sok helyen gyanakvást tapasztalok, és ott én is azonnal bereteszelem a kapukat. Visszahúzódok, hallgatok, de azért készülok, és meghallom az őszinte hívó szót. „Várunk, Lajos, gyere vissza!” – üzenté Árkosi Árpád Nyírtásra,

ahol csendben gondoztam a lovakat. Vissza-mentem, és eljátszottam Jourdain *Az úrhatalom polgárban*. Mert vártak rám és elfogadtak. Előttük meg mertem nyílni, elnézőek voltak a marhaságaim iránt. Igaz, ilyenkor nem is csinálók marhaságokat. Na jó, a négy szolnoki év alatt egyszer berúgtam egy ablakot. István megbüntetett ezerkétszáz forintra, ennyi volt a balhém. Meg egyszer kiment a bokám, meg néha elment a hangom. Túl sokat üvöltöztem a színpadon. Azt hittem, ez az erő jele. Különbösen az is. Akkoriban végtelen erő és lendület volt bennem. Bizony, Laca.

Az erőmmel különben sosem tudtam jól bánni. Ez összefügg azzal, hogy valahogy gyerek maradtam. Csányi Janival beszélgettem nemrég, és ő csak úgy dióhéjban összefoglalt engem: hogy nagyon jó periódusaim vannak, és olyankor egészen szenzációs vagyok, de aztán csapnivaló... meg hogy önző lennék, ezt is mondta, meg hogy gyerek maradtam, nem nőtem fel. Éppen futás után voltam, tele oxigénnel, nem igazán értemtem, miről beszél, illetve... nagyon is értemtem őt, és tudtam, hogy ez így igaz. De hát ha így van, akkor így van. Ez vagyok én. Kovács.

(...)

BÁTASZÉKI JACK

Bátaszékről nyolc óra húszkor érkezett a Délibe a gyorsvonat, és arról volt szó, hogy a bátyám, illetve a felesége vár az állomáson. De nem várt senki. Úgy látszik, megfeledeztek rólam, vagyis hát biztos megvolt nekik a maguk gondja. Na nem baj, közel laktak, az Attila út 31. szám alatt. Lecsogtam, csöngettem, nem voltak otthon. Leültem a fűbe a Nap-hegy oldalában, magam elé tettem a bőröndöt, és vártam. Rettenetes meleg volt, emlékszem, fekete ruha volt rajtam, és ömlött rólam a víz. Délután háromig várakoztam, akkor megjöttek, és beengedtek. Nem volt ez egyszerű eset. Feljön egy vidéki srác, aki egy évig náluk fog lakni. Merthogy egy évet kaptam tőlük: ezalatt kellett zöld ágra vergődnöm. Amikor először nem sikerült a színifelvételim, Sándor bátyám jött velem végig a Rákóczi úton, és üvöltött: „Így nem lehet felkészülni!” Valóban nem voltam föl-készült. De hogy ezt ő honnan tudta, fogalmam sincs. A felvételin egyszerűen nem tudtam felfogni, hol is vagyok. Az Ödryn mindenféle csinos urak, gyönyörű hölgyek vonultak előttem, és hallatlanul elegánsan és lazán viselkedtek. Minden festett volt és illatos, én meg földszagú idegen voltam. Nyilván ezt szúrta ki Sándor bátyám. Ezért is tartott engem ebben az egyéves kordában. Jó tanítónak bizonyult. Keveset szólt, szigorú volt. Egyszer szájon is vágott, mert csámcsogtam az asztalnál. Áthajolt az asztal felett, és szájon vágott. Egy másik alkalommal, amikor színházba készültek, és nekem kellett vigyáznom Pétire, tudod, a Peti fiukat, a Kovács Gerzson Pétert hívták így, egyetlen percet késtem. Irénke, a bratyo felesége teljesen kivolt, veszekedett velem: „Hogy mersz készni? Mit képzelsz te magadról?!” Aztán még hozzátette: „Különbösen csomagod érkezett.” Anyám küldte, szilvásgombóc volt benne. Sírva tömtem magamba a gombócot, miközben jobbról-balról árgus tekintetek figyeltek. Az azóta oly sokszor átélt otthontalanság első élménye.

Nem is tudom, mit akartam én Pesttől. Abban biztos voltam, hogy erő van bennem, és annak találkoznia, ütköznie kell az étellel. Eseményekre vágytam, amelyek majd pecsétet ütnek belém. Eszembe jut egy villamosozás – mindig villamossal mentem a Beloianiszba –, szokás szerint fűrtökben lógtak az emberek a lépcsőkön, egyszer csak sikitás, hangzavar, a villamos csikorogva megállt. Mintha álmodnék: egy ember lábak nélkül fekszik egy hóbuckán, a feje szétrancsízrova, mint egy tojás. Az történt, hogy egy teherautó megcsúszott, és a fűrtben lógó embereket szépen lekaszált. Aznap gyásznap volt a Beloianiszban, mert három munkás meghalt. Isten bocsássa meg nekem, de szükségem volt ezekre az eseményekre. Hogy sűrű helyzetekben találkozzam az emberekkel, találkozzam magammal. Milyen is vagyok? Ez ilyenkor derülhetett ki. Másokkal, tételyzetben. Különbösen többnyire egyedül voltam. Egyedül olvastam a Nagyvilágot vagy Zolát, vagy *A fára mészó bárót* Italo Calvinótól, egyedül futottam, egyedül győtrődtem órákon át a matematikapéldák fölött. Középiszolásként három-négy órát ültem egy-egy egyenlet fölött, volt olyan példa, amelyet négy éven át nem tudtam megoldani. Nem igazán ment a matematika. Így aztán sokszor arra kényyszerültem, hogy reggel Bajára menet, a vonaton másoljam le a házi feladatot Garamvölgyi Matyi füzetéből. Hála és köszönet ezért Matyinak, aki jó társam, barátom volt mindig. Bejárók voltunk. Reggel öt-kor kellett kelni, hat húszkor indult a vonat Bátaszékről. Sokan jártunk be Bajára. Volt szép sapkánk. Zöld-sárga-kék – ilyen egyen-sapka. Jól néztünk ki, bizony jól. Hárman mindig együtt utaztunk: Matyi, Csicsó meg én, a Lajcsi. Lajának, Lujának meg Kovinak is hívták. De főleg Lajosnak. A Főiskolán viszont tényleg kaptam egy nevet: elneveztek Jacknek. Ott valamitől Jack lettem. Na nem Jack Nicholson, nem. Csak a bátaszéki Jack.

Színházat Bátaszéken nemigen láttam. Vagyishogy... a szüleim, ők rendkívül tehetségesek voltak. Egy száztagú MÁV-kórus szólistáiról van szó – apám tenor, anyám szoprán; mindketten vasutasok. Ragyogóan énekeltek, és ragyogóan játszottak. Anyámat a bátaszéki Fedák Sárinak nevezték, amikor ő játszott, megtelt a kultúr. Belépett a színpadra Molnár Juci, az anyám, és az emberek a hasukat fogták a nevetéstől. Anyám nagyon, de nagyon meg tudta nevetetni az embereket. A színészetet anyám játéka jelentette nekem. Áradt belőle a játékos kedv, valami elementáris fokon játszott, végtelenül tehetséges volt. Édesanyám nem titkolta színészi törekvéseit, de éppen ezt nem szerette az öreg Kovács, apám apja. Mihaszna foglalkozásnak tartotta, a színészek nem dolgoznak, mondta. Az öreg sokat kínozza anyát a színészet miatt. De erősen emlékszem egy képre apámról is: egy hosszú csónak mellett ül a színpadon, valakivel beszélget... arra emlékszem, hogy ez egy igen komoly darabban történt. Abban az időben népszerűek voltak ezek a falusi színjátszó körök. Az ötvenes évekről, az én gyerekkoromról beszélek, Laca. Te akkoriban születél, ugye. És akkoriban halt meg a Jimmy Dean – akiről persze azt sem tudtam még, hogy a világon van, illetve volt. A nyolcvanas években ismertem meg őt három filmjéből. Nagy színész, nagyon nagy.

Romantikus gyerek voltam, néha átéltem, hogy olyan költői vagyok, olyan szép, ártatlan gyerek, és felfedeztem magamnak egy-egy verset. Jé, hát nézz oda, ennek a Schillernek úgy stimmel a verse az én lelkiállapotomhoz! És akkor megtanultam a *Bűvár* című verset. Valamit észrevehettél a magyartanár, mert egyszer azt mondta: „Lajos, maga tanulja meg József Attilának ezt meg ezt a versét, a következő órán álljon ki, és mondja el!” Én ezt örömmel teljesítettem. Fura dolog: jössz előre a hátsó padtól, szembefordulsz a három padosorral, elmondod, amit kell, aztán visszaülsz, és megelégedett, jó érzés ölel körül. Álltál ott, láttad, hogy az osztálytársaid élénken figyelnek, téged figyelnek, és csodálkoznak, hogy jé, ez a gyerek, aki csendben szokott ülni, most szaval. Kölcsönösen bámultuk egymást, hogy nofene. Jó érzés volt, nem féltem.

(...)

Később egyébként a színházban sokszor féltem. Kísérletes eset történt velem, amikor a *Nicolo királlyal* vendégszerepeltünk a fővárosban. Akkor engem már számon tartottak, nem kellett görcsölnöm, és mégis. Az előadás úgy kezdődött, hogy ülünk a színpadon, és várjuk a közönséget. Végignézttem, ahogy érkezik a „szakma”. Kritikusok, rendezők, színészek – és belőlem előbújt a Szolnok előtti, sárdagasztós vidéki múlt. Leálltak a reflexeim, szétzuhant az agyam. A Mészáros szerepében előre kellett jönnöm, elmondani egy szöveget. Két-három mondat után leálltam. A kollégák dermedten néztek, Holl Csöge elindult felém, és látta a tekintetemen a teljes annéziát. Nem tudtam, ki vagyok, hol vagyok. Ez ismétlődött meg később egy veszprémi premieren. Nem találtam meg a helyemet abban a városban. Szerettem ott egy szobrot, amikor azt láttam, kicsit fölmelegedett a szívem. De különben jéghideg volt minden. Mondtam Istvánnak, hagyjuk ezt abba. Ettől valahogy ő is megnyugodott. Összehívta a társulatot. Elmondta, hogy nem érzem ott jól magam, el akarok menni, és ő ezt elfogadja. Megöleltük egymást, mondtam néhány szót, megköszöntem, hogy ott lehettem, és elhagytam a színházat.

Nem az voltam már, aki Szolnokon. Kétségbeesve kerestem az egykori akolmeleget, de helyette rémséges jégkorszak jött el. Ami persze nem a városom múlik. Amikor évekkel később visszakerültem Szolnokra, Spiró színházába, már nem találtam azt az otthont, amelyet 1984-ben elhagytam. Átéptett, tükrökkel cicomázott, ismeretlen terepre érkeztem. Mindannyian magunkban hordozzuk az otthont, érvényes gondolatainkból, megszenvedett önazonosságunkból épül fel a csigaház, ahová bármikor bebújhatunk... És nekem mégsem jött össze a szolnoki „kambek”. A premier előtt egy héttel porckorongsérvel kizuhantam a megboldogult Gaál Erzi rendezéséből. Csinálnom kellett egy tompítatlan hanyatt esést – és másnap már nem tudtam lábra állni. Igen, nem tagadom, örömmel fogadtam a fájdalmat. Mert ez azt jelentette – Isten bocsássa meg, de így van –, hogy Posa márkiként nem kellett tovább kínlódnom, szenvednem abban a tőlem idegen színházcsinálásban.

(...)

A *Woyzeck* forgatásakor szedtem össze ezt a gerincservet. Van az a jelenet, amikor

az orvos – Haumann Petya játszottá remekül – egzecírozta engem. A gép négyszer indult rám, négyszer százhusz felülést csináltam. Egyszer csak éreztem, hogy itt hátul, az egyik csigolyánál valami széthúzódik. Lesápadtam, leizzadtam. „Srácok – mondtam –, álljunk le, baj van.” Másnap az orvos csak izomhúzóaszt állapított meg. Egy év múlva Szolnokon megcsináltam a tompítatlan hanyatt esést, és kiderült, bizony a porckoronggal baj van.

Látod, itt van ez a *Woyzeck*. Igazán nagy siker, díjak, minden. De még ez sem ölte ki belőlem teljesen a bátaszéki-gyulai „bejáró színész” görcsét. Nem félek én, dehogy, és mégis. Miért tökölközök a drukkál, miért kótol bennem a félsz? Ami például abban nyilvánul meg, hogy néha a budapesti vagy gödöllői vendéglátásokon nem teljesítek elég jól. Pedig most már, bárkáként, harmadik éve fővárosi színész vagyok, és megfordultam vagy hatvan filmben. Ötvenöt-ötvenhat évesen sok mindenen túl vagyok már, és mégis, mondjuk ki, bizonyos helyzetekben kisiskolásként viselkedek. Vissza-visszatér a félelemhullám, és ilyenkor azt érzem, ki kell szállnom.

Igen, talán a békéscsabai tizenkét év ennek a gyökere. Bárkinek mondom, hogy ennyi időt lehúztam ott, nem hiszi el. Becsülettel dolgoztam Csabán, de hát nem azt a színházat csináltam, amit szerettem volna. Igaz, arra sem tudtam volna válaszolni, milyet is szeretnék. Aztán láttam Szolnokon *A játszma végét*, és azonnal tudtam: Istenem, itt a helyem.

(...)

MOCSÁR

Milyen sokára jöttem rá, hogy a színészet – nekem legalábbis – az önmegismerés leghatékonyabb vadászterülete! Soha nem a játék izgatott, illetve a játékban is az, hogyan értek meg valamit az életből. Koncentrálok, fantáziálok, és mint a matematikapéldánál, egyszer csak előttem a titok. Ezt próbáltam már Békéscsabán is, ezért is szerettem a mesedarábokat – sok mesedarábban játszottam –, mert azokban szabadjára engedhettem a fantáziám. Emlékszem, olyan rettenetes Mocsarát alakítottam az egyik darabban, hogy a gyerekek visítva menekültek ki a nézőtérről. Bizony. Én voltam a legjobb Mocsarát Békéscsabán. Szerettem Peták báró szerepét is valami *Hamupipőke*-feldolgozásban. Hihetetlen pontosan és agresszíven dolgoztam. A szerep lényege az, hogy a báró mindenáron férjhez akarja adni a lányát. Kitaláltam egy seggnyaló típust: volt egy kulacs a nyakamban, azt teliöntöttem vízzel. Folyamatos hajlongásaim közepette ez a súlyos csikóbőrös önálló életre kelt, körbejárta a testemet, előlről, hátulról megcsapott, visszabicsaklott, szembe-mellbe vágott, mint a támadó méh, sőt, földre is küldött. Irányítottam ezt a nyakkammal, persze, és magamat nem kímélő módon agyonvertem Peták bárót a kulaccsal, miközben a lányom ügyében talpakat és segeket nyaltam. Muszáj volt kitalálni valamit, tudod, nemigen volt ott rendező. Ilyenkor persze letámadtak, hogy kilógok a társulatból. Nekem viszont az lógott ki, aki az emlékpróbán fenn ült a színpadon, és kötött. Az otthoni munkáját folytatta a színpa-

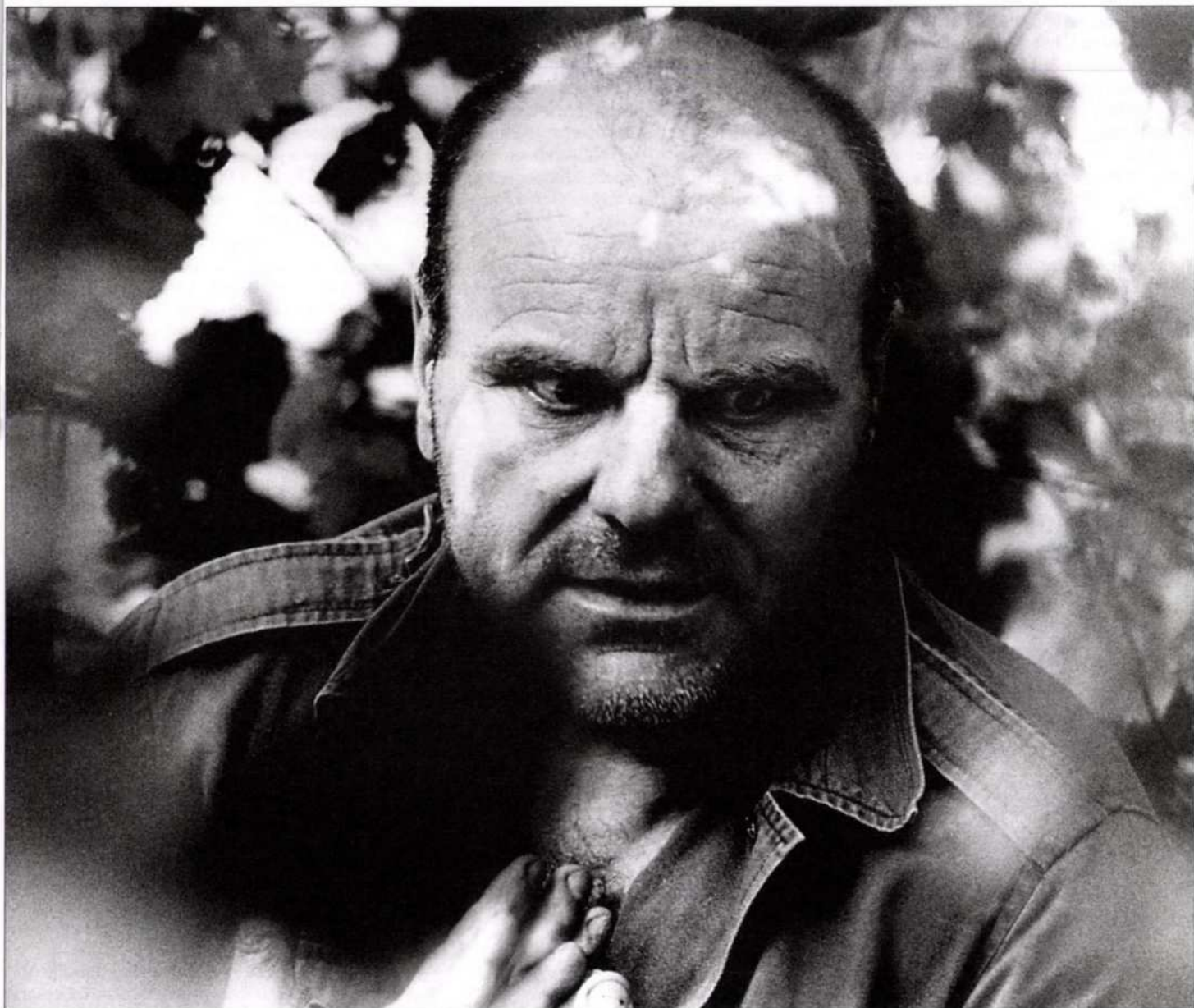
don. Na most én ezt nem értettem. Hogy a bűdös kurva életbe van az, hogy valaki köt a próbán?! Számára így volt hasznos a négy óra. Civil kötéssel. Egy jóképű téli pulóvert megkötött néhány próbán. Vagy azt tapasztaltam, hogy a rendezőnek nevezett személy egy héten át nem tud bevinni tíz embert az előszobából a szobába. Érted, testvér? Kérész Ákos *Névnapjáról* van szó, ugye. Egy hétig toporogtunk az előszobában, és vártuk, hogy a mester lehetőséget terem számunkra, hogy valahogy bekeveredjünk. A falon át, ejtőernyővel, a padló alól, netalántán az ajtón... csak valahogy jussunk már be ebből a geci kis térből egy nagyobba, a szobába. Egy héten át mindhiába vártunk. Na ezek azok a helyzetek, amelyekben az ember végül is csak magára számíthat, és kiötöl-hatol egy saját megoldást. Ezt elfogadtam, és ilyenkor a fantáziám szárnyalásának szabadesése működött – mondhatom, igen hatásosan. Csak-hogy egyedül maradtam ebben a fajta igyekezetben, és mint a sérv, kizáródtam. Egyre többször kerültem mesedarábokba, ez másoknak derogált, én ugye nagyon szerettem őket. Kedvenc szerepem volt Kazi, a ló *A hétlábú paripa* című darabban. Én is gondoltam persze a Hamletre, ki nem gondol arra? Hát igen, az az igazság, lehetetlen darabokban lehetetlen rendezőkkel lehetetlen szerepeket játszottam. A partnerekkel nem volt gondom, nekik viszont volt velem. Minden előadáson más vagyok, hangzott a vád ellenem. „Miért nem vagy te mindig ugyanaz?!” – kérdezte Köröstyös Pista bácsi. „Miért vagy te mindig más?” – elégedetlenkedett mindenki. Szerintem azért voltam mindig más, mert ők mindig ugyanolyanok voltak. Valóban nem tudhatták, mire számíthatnak tőlem. Valójában már előrefelé gondolkodtam. Ösztönösen egy másfajta színházcsinálás felé mozdultam, miközben egy helyben álltam. Pedig a maradás már nem is vegetálás, de öngyilkosság volt. „Miért nem mégy el? Hát menj!” – biztatót mindig Bicskey Karcsi bácsi. Nagyon szeretett engem a Karcsi bácsi. Tudtam én, hogy egyszer el fogok menni, de a pillanat nem akart eljönni. Ott kell jó színházat csinálnom, ahol vagyok – mondogattam. Én mondtam ezt, aki azóta is úton vagyok. Egyszerűen fogalmam sem volt, hogy kerülök el Csabáról, azt tudtam, felmondani nem fogok. Valami azt súgta, nekem onnan szabálytalanul, szóval drasztikusan, penetráns ronda módon kell távoznom. Na ez be is következett. Kirúgtak, mert kirúgtak magam. Akkor megkőnnyebbültem. Beültem valamelyik ivóba, megittam két deci barackpálinkát, Zsuzsikámnak küldtem egy táviratot, „Kirúgtak, szabad vagytok!”, valami ilyesmit. Ő ájtott értem Békéscsabára, és hazahozott. Ekkora „szabadságra” azért nem vágytam: nem tudtam leszerződni egy teljes éven át. Akárhová mentem, Debrecenről Szegedig ugyanazzal fogadtak: tehetségtelen, alkoholistá, verekszik – nem kell. Szegeден tizenegyszer voltam. Tizenkettedszer Zsuzsikámmal mentünk el. A gazdasági igazgató behívta Zsuzsát: „Értesse már meg a férjével, hogy nem kell!” Leültünk a színház előtti padra, ott ültünk. Irány Gyula.

Telt az idő. Októbertájt zuhogott az eső, hallgattam a rádiót, ahogy beolvasták a színházi műsorokat. Szolnok, Szigligeti Színház, Szobaszínház: *A játszma vége*; rendező Paál

István. „Menj el, beszélj velem!” – mondta Zsuzsi. Ez nonszensz, hogy tehetném én be a lábam abba a társulatba, gondoltam magamban. Mégis elmentem. Megkerestem a színházhoz, ott a Paál István feliratot, és becsengettem. Fürdőköpenyes, mosolygós, Krisztus-arcú férfi nyitott ajtót, és megkérdezte: „Ki vagy?” Mondtam, én vagyok Kovács Lajos. „Te vagy az? Gyere be, testvér!” Leültetett egy karosszékre, elővett egy üveg bort. „Mondjad, beszélj!” Aznap volt különben *A játszma vége* premierje. Déli tizenkettőtől háromig elmondtam mindent. „Most nem tudlak szerződtetni, menj Szegedre.” „De hát ott már tizenkétszer voltam!” „Ne az igazgatót keresd, hanem Árkosi Árpádot! A következő évadtól pedig az én társulatom tagja leszel.” Ezeket mondta Isti, és úgy is lett. Bekért a színházba, beültetett a nézőtérre. Rendkívül izgatott voltam. Pontosan éreztem, ez az a pillanat, ami soha többé nem jön vissza. Néztam az előadást, és láttam, ez az a színház. Aztán beültem a Trabantba, és jelentkeztem Árkosinál. Nem kaptam se lakást, se fizetést, ilyen... próbaidős lettem.

Megcsináltuk az *Állatkerti történetet*. Antal Csaba remek díszletében, igazi amerikai játszótéren, ahol akár a *West Side Story* is játszódhatna. A szökőkút mögött bújtam meg, majd amikor bejött a partnerem, Király Levente, és leült a padra, felálltam, leültem mellé. Még nem szóltam. A kezemben volt már öt darab kavics, azokat szépen egymás után eldobtam. Nyilván lassítottam a kezdést. Cseh Tamás nyilatkozatát olvastam nemrég, aki arról beszél, milyen embertelenül nehéz elkezdni egy előadást. Nagyon igaz van. De mire eldobtam az ötödik kavicsot, megvolt a levegőm, a belső nyugalمام, elkezdhettem a mondatot. A premier után odajött az igazgató, az, aki tizenkétszer elküldött: „El ne menj, nekünk pont egy ilyen színészre van szükségünk!” Isti is ott volt, nem volt elragadtatva, nem nyalta a seggemet, viszont ideadta a szolnoki évadkezdő főszerepet. Én pedig a szolnoki Szigligeti Színház vezető színésze lettem. Elolvastam Harold Pinter *Születésnapját*, benne Stanley szerepét, és tudtam, jé, ez az a világ, ez az én terepem.

Később tudtam meg, mire vonatkozott Isti kérdése – „Te vagy az?” –, amikor ajtót nyitott. Ő ugyanis soha addig nem látott színpadon. Vajda Laci szólt neki egyszer. Vajda László barátom, aki osztálytársam volt a Főiskolán. A pályán elkerültük egymást, de a Főiskolán ő volt a legjobb testvérem. „Neked Kovács Lajosnak kellene dolgoznod” – mondta évekkel korábban Istinek. Honnan szedte ezt, nem tudom. De figyelt engem, emlékszem, mindig hosszan figyelt. Főiskolás éve alatt hasonlítani szeretett volna hozzám. Álltunk a tükör előtt, és azt mondta: „Nézd csak, hogy hasonlít egymásra az arcunk!” Persze egyáltalán nem hasonlítottunk egymásra, illetve az alkatunk bőhőmsége, bumfordisága közös volt. Egy másik alkalommal rám fordult: „Te, Lajos, te nagyon sokat fogsz filmezni.” Fura, nem? Nagyon koncentrált ember volt, tudtam, hogy a görcs ki fog belőle menni. Tudtam, hogy ez a gyerek nagyon jó színész lesz, sőt, az egyik legjobb – és ez be is következett. Szóval Vajda Laci megjegyzésére emlékezett Isti, amikor bemutatkoztunk egymásnak. Egyebet nem tudott rólam. Illetve dehogyis: „Nem te vol-

tál az, Lajos, aki ott ácsorogtál Békéscsabán a klub bejáratánál?” – ez eszébe jutott. Én voltam az, mert éppen ki voltam tiltva a klubból. Isti átjött Békéscsabára megtekinteni egy előadást, és akkor láthatott. Az ajtón kívül ácsorogtam, leselkedtem befelé a réseken, egy kicsit persze rá is játszottam sanyarú sorsomra, benyújtottam a kezem, a műszakiak beleraktak egy szendvicset, azt elmajszoltam. Az ajtón kívül várakoztam. Mint egy kocsmá elé kikötött kutya, vagy mint egy falhoz támasztott bicikli.

(...)

Kibirhatatlan volt ez a végtelen várakozás. Álltam ott Békéscsabán, és mint bátaszéki kisgyerek a faluszélen, vágyakozva várakoztam. Egyetlen különbséggel: nem láttam a domboldalon sikló-surrógó fekete pontokat. De nem volt hiábavaló ez a tizenkét év. Megtudtam, hogy így nem lehet. Hogy másképp kellene. Megtudtam, hogy bizonyos dolgok megoldására igenis csak én vagyok alkalmas – de ehhez nem találtam megfelelő terepet. Nem láttam azt a pályát, ahol csak én tudok lesiklani. Egyszer, a csabai időszak vége felé, amikor együtt kapáltunk Zsuzsikám nagyapjával, a következőt kérdeztem az öregtől: „Tudja maga, tata, kivel kapál?” Ne

haragudj meg, Lacikám, és a Jóisten se haragudjon meg rám, én azt mondtam neki: „A legjobb színésszel kapál, tata!” Mit is akartam ezzel mondani? Hogy az nem történhet meg, hogy ne találkozzam a színpadon az én igazi színésztestvéreimmel, azokkal, akikre várok, vágyom ezen a pályán. Találkoztam is velük, persze. Azután jött az igazi katasztrófa! Amikor 1984-ben ez a vágyott csapat széthullott, és bolyongtam az országban Veszprémtől Debrecenig, Szegedtől Miskolcig. Hiányzott, amit tizenkét év után megtaláltam: Zala Maci mondatai a pult mellől, Holl Csöge fáradt, bölcs hallgatása, Orbán Tibi okos, szikár tekintete, Isti csizmájának csattogása, vagy ahogy csak várja türelmesen a próbákon, hogy végre egyszer jól bejőjjenek a *Ványa bácsi* elején. Emlékszem, két hétig nem szólt semmit. Bejön, leül, nem szól. Félőrlt voltam már, hogy miért nem szól. Mondom ezeket a kurva szövegeket, rosszul, nem bánt, nem szól. Két hét után, amit én két évnek éreztem, bejövök, leülök, ahogy kell. Ő pedig a szolnoki próbaterem ablakánál a fülemhez hajol, és odasúgja: „SZERBUSZ, LAJOS!” Hát az valami olyan volt... aztán már nem volt gond a *Ványában*. Engem innentől kenyérre lehetett kenni. Bármit le-

hetett. Ha szeretnek, hej, testvér, akkor mindent lehet. Akkor szabad vagy.

Talán ezt a futást is ezért találtam ki. Hogy mutassak valamit, vállaljak valamit... szeretetért. Adni kell, és akkor boldog az ember. Egy kicsit későn, de megtudtam ezt, és rákaptam az ízére. A futást tehát szeretetem gesztusaként ajánlom fel. Miközben az is lehet, hogy belegebdek. A mai edzés például rettenetes volt. Az az igazság, hogy felkavar-nak ezek a beszélgetések. Rosszul aludtam az éjszaka, hajnalban meg későn riadtam fel, aztán negyed hatkor elkezdtem ész nélkül kapkodni. Nem volt meg a reggel szokásos rendje.

Furcsák ezek az „üléseink”. Hol jók, hol rosszak. Jó, amikor szép dolgokat idézhetek meg, és rossz, amikor egykori hazugságokkal, gyávaságokkal, butaságokkal szembesülök, de mindenekelőtt azokkal a tisztázatlanságokkal, zűrzavarokkal, amelyekben részem volt. Mitől hidegültünk el egymástól bizonyos rendezőkkel? Mitől váltam egyik pillanatról a másikra tehetségtelemné, alkalmatlanná, fantáziátlanná? Az adott pillanatban sem tudtam, és utólag sem tudom. Sose voltam didiszipós, önvájkáló ember. Megéreztem a bizalmatlanságot, és magam is bizalmatlanná váltam. De miért fogadott el Isti?

Talán olyan naiv, szende szűznek tartott, akire mindent rá lehet zúdítani, mert úgysem ért egy kukkot sem?! Hát egy nagy lófaszt! Pontosan tudtam, milyen veszélyes terepen járok, milyen veszedelmek vannak a hátam mögött vagy éppen magamban.

Volt, amit nem értettem. Jeles Andrással dolgozom, három hétig megy a dolog, azt mondja, lenyűgöző, amit csinálok, majd a következő napon azt mondja, reméli, ezt nem ő rendezte. Akkor fejeztem be a *Woyzeck* forgatását, és rögtön mentem hozzá, a *Szerbusz*, *Tolsztoj*-t próbálni. Gyilkos munkák voltak. Ugyanilyen gyilkos munka volt Kecskeméten egy Bernhard-főszerep, majd a Bárkán a következő Bernhard-darab – mind-

kettő Bagossy Lacinál. Neki igaza volt a megrovásaival, de hát túl voltam pörögve, és bántásként fogtam fel a jogos bírálatot. Ilyenkor a humorára se voltam vevő. Azt hittem, ellenem irányul, holott fenét. Csakhogy elvesztettem a belső hallásomat. Nem hallottam meg őt. A belső hallást, türelmet, nyugalmat meg kell őrizni, mert különben kapkodsz, félreérsz, mellétrafálsz. Gondolom, ez volt Jeles Andrásnál és Bagossy Lacinál is. Mindketten szuverén, kemény emberek.

Volt egyszer egy jéghideg, félelmetes út Gödöllőről Kecskemétre. A *szokás hatalmát* játszottuk, és én becsődöltem, a szokásos vendégjáték-szindróma. A buszban jobbra tőlem ült Bagossy, és hallgatott. Egyetlen

kurva szót nem szólt Kecskemétiig. Ahogy mondom, egyetlen szót se. A feszültség egyre nőtt bennem, azt hittem, katapultálok a kisbuszból. Vagy inkább megyek gyalog, mentem én már gyalog többet is. Megérkezünk Kecskemétre. Kiszálltunk, és akkor élesen, mint a jég, megszólalt: „JÓ ÉJSZAKÁT, KOVÁCS LAJOS!” Ezek után a Bárkán azon nyomban kiosztott rám egy másik Bernhard-szerepet.

A *Ritter*, *Dene*, *Voss*ban az volt a kérdés, együtt tudok-e muzsikálni a két nagyszerű színésznővel, Lázár Katalival és Udvaros Dorottyaival. Felidéződött Békéscsaba, ahol egyszer megjelent Udvaros rendező úr lánya, főiskolás volt még, nyolc fantasztikus férfi vette körül, és elvonult előttünk. Udvaros Dorottya! Atyaúrsten! Azt éreztem, hogy ő egy olyan pályán futja a köröket, ami túl van valami kerítésen. Odaátra én nem kerülök. Ezt láttam Békéscsabán, és az a kerítés hiába tűnt el réges-rég, az emlék mégiscsak előbújik. Magadban hurcolod azt a csabai kezdő színészt, azt a bátaszéki tarisznyás gyereket – egy csomó pszichológus ebből él: ezeket dumáld ki nekik, és akkor ők azt hiszik, minden rendben lesz. Dehogy lesz. Csak te tudod magad rendbe hozni, meggyógyítani. Tudomány ide, tudomány oda, az embernek saját üstökénél fogva kell magát kihúznia. Nekem is, neki, Dorottyának is. Mert persze ugyanolyan ember, mint én. A próbán hol ő adja fel nekem a labdát, hol én neki. Együtt vagyunk, ugyanabban vagyunk. Ettől még az a görcsös békéscsabai fickó ott van bennem, az már nem vonható vissza. A békéscsabai „Moc-sár”, aki a nagyapának azt mondja: „A legjobb színésszel kapál, tata.” A tata persze nem szól semmit. Komoly, kiváló sváb ember. Egykori kulák, aki valaha nyolcvan holdon gazdálkodott, majd Rákosiék elvettek tőle mindent, és ő az istállóba szorult. Átment a poklokra, tönkretették, kicsinálták, de életben maradt, és kapálta velem a krumplit. Dehogy figyel ő oda ilyen nyálas mondatra. Dolgozik és hallgat. Az a mondat nekem volt fontos. Kimondatott, mert valami egyik pillanatról a másikra világossá és egyszerűvé vált számomra. Hogy másként kell színházat csinálni.

(...)

BÉRCZES LÁSZLÓ

Részletek egy Kovács Lajosról készülő beszélgetőkönyvből. A kötet az Osiris Kiadó gondozásában jelenik meg 2000 tavaszán.

A felvételeket Koncz Zsuzsa készítette

Felhívjuk olvasóink figyelmét, hogy a SZÍNHÁZ címe és telefonszáma megváltozott:

XII., Németvölgyi út 6. 1126
Telefon: 355-0268

A SZÍNHÁZ hivatalos honlapja a
www.lap.szh.hu
címen található.

Honlapunkon megtalálható a folyóirat aktuális számának tartalma, és nemsokára elérhetővé válik a lap archívuma is. Folytassa az olvasást az Interneten!